

‘Ik ben niet geïnteresseerd in Buchenwald, ik ben geïnteresseerd in m’n opa’

Interview met Hans de Vries, voormalig hoofd afdeling Beheer

Jeroen Kemperman en Peter Keppy

Hans de Vries is tot aan zijn pensionering in 2012 bijna veertig jaar aan het NIOD verbonden geweest. Hij studeerde nog politicologie aan de Universiteit van Amsterdam toen hij in 1975 voor het eerst bij het RIOD aanklopte. Hij kwam er om in de bibliotheek voor zijn scriptie een bepaald boek te raadplegen. Omdat hij wel een bijbaantje kon gebruiken, vroeg hij aan de bibliothecaris – destijds was dat de markante Eduard Groeneveld – of er wellicht voor hem op het instituut iets te doen viel. ‘Ja, maar niet nu,’ luidde het antwoord, ‘bel over een paar maanden maar weer terug.’ Dat deed hij, en met resultaat. De Vries ging als junior medewerker aan de slag bij wat in die tijd de afdeling Beheer heette, onder leiding van de rijzige Twent Coen Stuldreher. Circa twintig jaar later volgde hij Stuldreher op als hoofd van deze afdeling, die zich niet alleen bezighield met de zorg voor de archieven en collecties van het instituut, maar ook met directe dienstverlening, zoals het beantwoorden van vragen van instanties en particulieren.

In het begin van zijn tijd bij het instituut verrichtte De Vries allerlei kortlopende werkzaamheden voor afdelingshoofd Stuldre-

her. In die periode was een groot deel van de activiteiten van het RIOD nog gericht op het voltooiën van het grote overzichtswerk van directeur Loe de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*. Ook Stuldreher was daar een deel van zijn tijd mee bezig. De Vries hielp hem bijvoorbeeld bij het onderzoek ten behoeve van diverse voorstudies voor het werk van De Jong, de zogeheten ‘Notities voor het Geschiedwerk’.

Het is jammer dat veel van de andere werkzaamheden die destijds door het instituut werden verricht enigszins in de schaduw van *Het Koninkrijk* zijn gebleven, vindt De Vries. Zo zijn in de loop van de jaren voor de Stichting 1940-1945 en voor de Pensioen- en Uitkeringsraad (PUR) vele duizenden verificatieonderzoeken uitgevoerd om na te gaan of personen in aanmerking kwamen voor een verzetspensioen of voor een uitkering als vervolgings-slachtoffer of als burgeroorlogsgetroffene. Zeer belangrijk werk, waar de buitenwereld echter nauwelijks iets over te horen kreeg.

‘Dit gaat ergens over’

In vergelijking met zijn vorige werkgever, de Amsterdamse Sociale Dienst, was het werken voor het RIOD een geheel andere ervaring. ‘Dit gaat ergens over,’ zo brengt De Vries het verschil tot de kern terug, ‘dit doet ergens toe.’ Behalve van Stuldreher heeft hij veel opgestoken van Nel Gerritse, het waarnemend hoofd van de afdeling Beheer. Zij was zeer communicatief en vertelde hem ook veel over de achtergronden van wat er op het RIOD allemaal gebeurde. Als belangrijkste leermeester bij Oorlogsdocumentatie noemt hij echter de oud-verzetsman en onderzoeker Hans van der Leeuw, voor wie hij in de beginperiode eveneens de nodige werkzaamheden heeft verricht.

Om de vele onderzoeksvragen die hem werden gesteld te beantwoorden dook De Vries de oorlogsarchieven in. Die verzoeken kwamen zowel uit het instituut zelf, bijvoorbeeld als iets voor De Jongs geschiedwerk nader moest worden uitgezocht, als uit de samenleving, bijvoorbeeld van mensen die iets over hun eigen oor-

logsverleden wilden weten. Onder de particuliere vragenstellers waren in die tijd nog relatief veel voormalige kampgevangenen. Maar of de vraag nu van directeur De Jong of van een oud-verzetman uit Meppel kwam, De Vries maakte daar qua prioriteit geen onderscheid in. Door in de loop van de jaren een groot scala aan specifieke kwesties uit te zoeken bouwde hij een enorm reservoir aan parate kennis op, met name op het gebied van verzet en vervolging en van de vele Duitse kampen en gevangenissen. Over die onderwerpen heeft hij artikelen gepubliceerd en lezingen gehouden, en zo is hij steeds meer de kant van het wetenschappelijk onderzoek opgegaan.

Terugkijkend op zijn verleden bij het NIOD, constateert De Vries dat er zich in de loop van de tijd wel bepaalde verschuivingen hebben voorgedaan in de dienstverlening. Dat is vooral te merken aan de directe contacten met mensen die het instituut met een specifieke vraag benaderen. De achtergrond van de vragenstellers is veranderd. In het begin van zijn aanstelling bij Oorlogsdocumentatie kwamen er vooral vragen van de generatie die het zelf allemaal nog had meegemaakt. Die groep toonde volgens De Vries meer interesse in het bredere kader van de oorlogsgeschiedenis dan latere generaties. Die eerste generatie had niet alleen belangstelling voor de lokale context waarin hun persoonlijke belevenissen hadden plaatsgevonden. De tweede, en vooral de derde generatie lijkt daarentegen soms uitsluitend geïnteresseerd te zijn in de persoonlijke geschiedenis van de eigen familie of kennissenkring.

Een luisterend oor

Een bezoeker aan de studiezaal van het NIOD, zoals een kleinkind van een voormalige gevangene in kamp Buchenwald, kan daar bijvoorbeeld heel veel informatie over dat kamp vinden. Toch waren dergelijke bezoekers enigszins teleurgesteld als zij in de bewaard gebleven documenten geen specifieke informatie over hun grootvader aantroffen. 'Ik ben niet geïnteresseerd in Bu-

chenwald, ik ben geïnteresseerd in m'n opa,' was dan soms de reactie. De Vries heeft de indruk dat latere generaties wat dat betreft ook veeleisender zijn geworden. De eerste generatie begreep uit eigen ervaring dat de oorlog ook chaos betekende, dat veel documenten verloren zijn gegaan en dat niet alles op papier is vastgelegd. En bovendien kenden ze natuurlijk hun eigen geschiedenis. 'Vroeger stelden mensen minder hoge eisen omdat ze meer kennis hadden,' meent De Vries. 'Nu eisen mensen meer omdat ze minder weten, omdat ze meer witte plekken hebben in te vullen.' De dienstverlening is echter niet alleen veranderd door een gewijzigde doelgroep. Zelf is het NIOD misschien ook zakelijker en afstandelijker geworden in de omgang met bezoekers en vragenstellers. De contacten waren vroeger wat emotioneler en er vloeiden vaker tranen. 'Het was niet zelden hulpverlening in plaats van dienstverlening,' herinnert De Vries zich.

Soms kon het instituut ook niet veel meer dan een luisterend oor bieden. Bepaalde vragen over de oorlog zijn namelijk zeer moeilijk te beantwoorden. Dat was vaak lastig uit te leggen, te meer daar in de samenleving veel behoefte bestaat aan duidelijkheid, aan eenduidige en heldere antwoorden. Heeft een bepaald individu nu wel of niet belangrijk verzetswerk verricht? Heeft een specifiek persoon zich tijdens de oorlog wel in alle opzichten fatsoenlijk gedragen? Moet er naar deze persoon nu wel of niet een straatnaam worden genoemd? Wat is er na zijn dood in een Duits kamp met het lichaam van mijn vader gebeurd? Is tijdens de onafhankelijkheidsoorlog in Indonesië in een specifieke straat op Java een granaat neergekomen? De bronnen – voor zover die nog bestaan en raadpleegbaar zijn – geven daar niet altijd uitsluitsel over. In dat soort gevallen kan het NIOD wel verklaren dat het mogelijk of aannemelijk is dat iets zich heeft voorgedaan, of dat iets op een bepaalde manier is verlopen, maar zeker weten doen we het vaak niet.

Er zijn nog veel aspecten van de oorlogsgeschiedenis die onduidelijk zijn. Zelfs de bestaande kennis over de Duitse kampen,

waar sinds 1945 veel onderzoek naar is gedaan, vertoont lacunes. Er is bijvoorbeeld een categorie van kampgevangenen waar relatief weinig over bekend is: de zogenoemde ‘asocialen’, een benaming die door de Duitsers aan die groep werd gegeven. We weten vrij weinig over deze categorie, omdat het meeste historisch onderzoek is verricht naar Joden, politieke gevangenen en verzetsdeelnemers. Organisaties als herdenkingscomités benadrukten ook bij voorkeur de ervaringen van wat ‘iconische gevangenen’ genoemd zouden kunnen worden, zegt De Vries, met gevolg dat kampgevangenen die niet Joods waren en geen verzetsverleden hadden doorgaans buiten beeld bleven. Het is bovendien ook niet zo dat voormalige ‘asocialen’ heel graag als zodanig in de openbaarheid wilden treden.

Maatschappelijke dienstverlening

Door de voortschrijdende digitalisering leek soms te worden vergeten dat het tijdrovend was om bepaalde vragen goed uit te zoeken. In verreweg de meeste gevallen kon het antwoord niet gevonden worden door even een naam in een computer in te tikken, maar moest een traject worden doorlopen van meerdere kaartenbakken raadplegen, de archieven induiken, dikke dossiers doorploegen, andere archiefinstellingen aanschrijven. Bovendien leverde dat speurwerk niet in alle gevallen een bevredigend antwoord op. Of in een aantal gevallen wel een antwoord, maar niet het gehoopte of gewenste. Klassiek is de casus van een kleinkind dat vermoedt dat zijn grootvader in het verzet gezeten heeft, terwijl uit gevonden documenten eerder het beeld oprijst van een kleine scharrelaar die wel eens met justitie in aanraking is geweest. De Vries vond het spannend om te zien hoe op dergelijke informatie werd gereageerd. Af en toe leidde dat tot ontkenning of tot een poging tot goedpraten, maar soms ook tot een verrassende reactie: ‘Ach, opa heeft altijd al een beetje lopen rommelen.’

Zijn vele jaren bij het NIOD hebben De Vries de overtuiging gegeven dat het bestaansrecht van het instituut meer gelegen is

in de maatschappelijke dienstverlening dan in het schrijven van doorwrochte studies. Dat blijkt uit de vele bezoekers die naar de studiezaal komen en uit de niet aflatende stroom van schriftelijke en telefonische vragen die door individuen of organisaties bij het NIOD worden ingediend. Deze dienstverlening is volgens hem de voornaamste reden dat het instituut na de voltooiing van De Jongs *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* nog is blijven bestaan. Helaas staan deze werkzaamheden zowel intern als extern minder in de schijnwerpers dan het doen van wetenschappelijk onderzoek. De moederorganisatie van het NIOD, de KNAW, vraagt bijvoorbeeld elk jaar wel naar het aantal publicaties, lezingen en mediaoptredens, maar niet naar het aantal studiezaalbezoekers of afgehandelde verzoeken om informatie. En dat terwijl het juist die maatschappelijke dienstverlening is die het NIOD volgens De Vries zo bijzonder maakt. Zoals zijn oud-collega Nel Gerritse het vroeger altijd formuleerde: ‘Ons streven is om mensen weer wat minder ongelukkig de deur uit te laten gaan dan ze binnenkwamen.’